

“Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”
Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

A NYELVIDEOLÓGIA TERVEZÉSE – A NYELVTERVEZÉS IDEOLÓGIÁJA

Pusztay János

Szombathely [Magyarország] – Nyitra [Szlovákia]

1. A nyelvpolitikáról

A nyelvpolitika a Helsinki-Egyezmény aláírását követően kerül egyre inkább előtérbe. Bár maga a dokumentum alig foglalkozik kisebbségekkel, nyelvpolitikával meg egyáltalán nem, azonban megfogalmaz ajánlásokat az idegen nyelvek és kultúrák oktatására vonatkozóan (Szépe 1997).

A nyelvpolitika az identitáspolitika minden szintjével (egyéni, csoport-, helyi, regionális, nemzeti és transznacionális identitás) össze van kötve (Wodak 2003:125). A nyelvpolitika tükrözi a társadalom erőviszonyait – a nyelvi társadalomra transzponálva (Rannut et al. 2003:196).

A nyelvpolitikát illetően az állam és annak helyi szervezetei három funkciót kell, hogy betöltsenek:

- *exekutív (végrehajtó) funkció*: azaz az etnosz döntésének megvalósítása a szuverenitási elv keretében,
- *szabályozó funkció*: azaz egy nyelv államnyelvként való deklarálásának joga,
- *ösztönző funkció*: azaz az államnyelvi jogok érvényesítésének támogatása (Leontiev 1994:66).

Ennek értelmében pl. az iskolai törvénynek az alábbiakat kell biztosítania:

- az oktatás nyelvének megválasztása,
- a nem anyanyelv tanítása,
- az anyanyelv tanítása (Leontiev 1994:63).

Az anyanyelv tanításának megvalósítását **támogatni kell**

- tankönyvek kiadásával,
- az anyanyelven oktatni tudó pedagógusok képzésével.

Az anyanyelv tanítását **befolyásolja**

- az írásbeliség megléte vagy hiánya az adott nyelven,
- az adott nyelven tanulni akaró diákok létszáma,
- a tankönyvek és a pedagógusok száma,
- a szakirodalom megléte, a terminológia kidolgozása (Leontiev 1994:67-68).

A nyelvpolitika két kulcsfogalma a választás és a szabályozás.

A *választás* azt jelenti, hogy a hivatalos nyelv funkcióinak ellátására kiválasztanak egy vagy több nyelvet, illetve nyelvváltozatot (nyelvjárást, szociolektust).

A *szabályozás* a nyelvhasználat szabályozását jelenti, amelynek területei:

- a nyelvhasználat szabályozása a hivatali szférában: állami, regionális, helyi törvényhozás, államigazgatás, bírói gyakorlat,
- a nyelvhasználat szabályozása az állami intézményekben, beleértve az iskolát is,
- a nyelvhasználat szabályozása a – nem feltétlenül állami – közintézményekben, pl. sajtó, egyház,
- a nyelvhasználat szabályozása a nemzetközi kapcsolatokban – mind az állam, mind az állampolgárok esetében.

“Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”
Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

A *nyelvpolitika alapideológiáit* Cobarrubias (1983) így foglalja össze (a példák nem tőle származnak):

- *nyelvi asszimiláció* = egy domináns nyelv javára kiszorítják a kisebb nyelveket (ld. Oroszország),
- *nyelvi pluralizmus* = egy országban egymás mellett több hivatalos nyelvet használnak (Svájc, Finnország, Kanada; elméletileg azokban az oroszországi etnikai tagköztársaságokban is, amelyekben van nyelvi törvény),
- *vernakularizáció* = egy ország számos kisebbségi vagy törzsi nyelve közül egyet kiemelnek és alkalmassá tesznek az államnyelvi funkciók ellátására,
- *internacionalizmus* = egy soknyelvű országban egy semleges világnyelvet választanak hivatalos nyelvként, megőrizve a helyi nyelvek regionális szerepét (India).

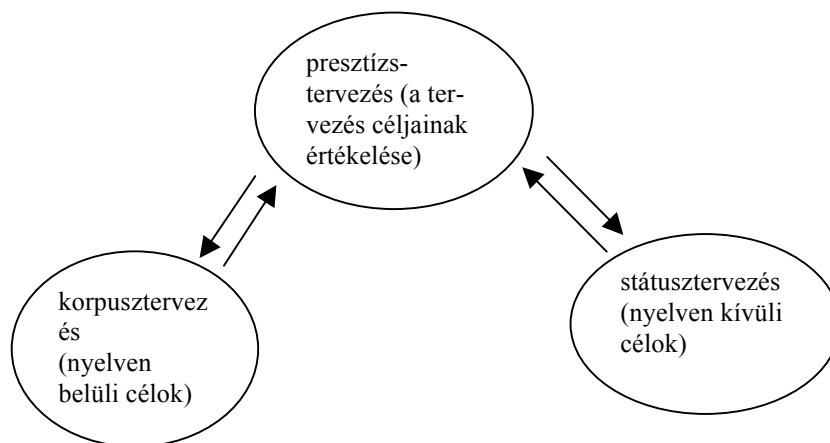
2. A nyelvi tervezés

A nyelvpolitika érvényesülésének feltétele a nyelvi tervezés. A nyelvi tervezés a nyelv működésébe, fejlődésébe való tudatos beavatkozás (Wardhaugh 1995:312), azaz egy olyan szisztematikus tevékenység, amely élő nyelveket fejleszt és szabályoz, vagy új közös regionális, nemzeti vagy világnyelveket hoz létre (Tauli 1998:56).

Wardhaugh a nyelvi tervezésnek két fajtáját különbözteti meg:

- *státusztervezés* (pl. egy nyelv státuszáról hozott politikai döntés),
- *korpusztervezés* (azaz egy nyelv fejlesztése, standardizálása, hogy a nyelv a társadalom számára szükséges valamennyi funkciót el tudja látni (Wardhaugh 1995:312).¹

Haarmann harmadik elemként beemeli a presztízstervezést is. A nyelvi tervezés funkcionális működési területei közötti legfontosabb összefüggéseket az alábbiak szerint ábrázolja:

(Haarmann 1998:69)

¹ További nyelvtervezési feladatok:

- Wahl des Codes (d.h. die offizielle Entscheidung der Behörden);
 - Stabilisierung des ausgewählten Codes (d.h. Kodifikation durch Wörterbücher, Grammatiken, Hilfsmittel für Rechtschreibung und Aussprache);
 - Erweiterung der Möglichkeiten des Sprachgebrauchs;
 - Sprachpflege (Neustupny 1970);
- Haugen (1966) szerint: kodifikálás, kidolgozás, megvalósítás;
Ferguson (1968) szerint: határozathozatal, megvalósítás.

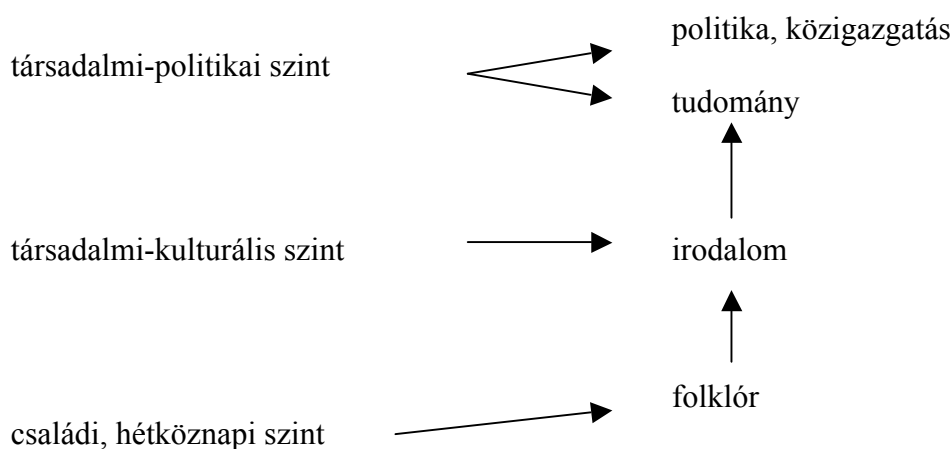
“Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”
Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

A nyelvi tervezés első lépése sok kisebbségben élő nép számára a terminológia kidolgozása. A terminológia megtervezése és kialakítása része a szociális változásnak, a hagyományos társadalom modernizálásának. A terminológia megalkotása biztosítja, hogy a nyelvi közösség anyanyelvének feladása nélkül vehet részt a technikai fejlődésben (Galinski–Cluver–Budin 1999:2211).

Ami az oroszországi finnugor köztársaságokban folyó nyelvi tervezés jogi hátterét illeti: Karjala kivételével mindenütt megszületett a nyelvtörvény, amely a tituláris nép nyelvének a saját köztársaságon belül államnyelvi funkciókat biztosít. E törvények érvényesülése azonban erősen korlátozott.

3. A nyelvek működési szintjei

A nyelvek – némileg leegyszerűsítve és az oroszországi finnugor nyelveket figyelembe véve – az alábbi szinteken működnek:

(Pusztay 2002:246)

Az oroszországi finnugor és szamojéd nyelvek működőképesek a családi, hétköznapi szinten, a nagyobb lélekszámú közösségek nyelvei a társadalmi-kulturális szinten is (van szépirodalom, tömegtájékoztatás – sajtó, rádió, televízió, színház az anyanyelven). Nem használhatók viszont a nyelvek a társadalmi-politikai szinten, amelyen speciális szókincre, a terminológiára van szükség. Bizonyos – elsősorban bölcsészeti – tudományterületeken születnek ugyan anyanyelven tanulmányok, monográfiák, ám a legtöbb tudományágban erre nincs lehetőség. Hasonló a helyzet a közigazgatásban, a politikai és a gazdasági életben. Az anyanyelv mellőzésének azonban csak egyik oka a nyelv hiányossága. Súlyosabb körülmény a nyelv presztízsének alacsony volta (ezért is fontos Haarmann ábrájában a presztízstervezés).

4. Az oroszországi finnugor nyelvek funkcióképessége

Az oroszországi finnugor nyelvek mai állapotukban alkalmatlanok a (regionális) államnyelvi funkciók ellátására, ezért esetükben korpusztervezésre van szükség. Egy nyelv csak akkor maradhat fenn, ha az emberi kommunikáció minden területén alkalmazható (Saarinen 2000:63). A nyelvhasználat korlátozása – pl. csak a folklór, a kultúra területére – visszafordíthatatlan folyamatot vált ki (Galinski 2004). A nyelvmentés legfontosabb – szakmai – eszköze a terminológia-alkotás.

A nyelvi tervezés – amint azt Haarmann ábrája is mutatja – bonyolult és összehangolást igénylő folyamat². Ennek kevés jele látszik az oroszországi finnugor

² A nyelvtervezés nagyságát mutatja: 1) az 1950-ben Indiában létrehozott terminológiai bizottság feladata volt 350 ezer hindi szakszó megalkotása, amiből 1963-ig 290 ezret meg is alkottak. Ezek a természettudományok szakszavai. 2) Indonéziában 1952-1965 között 328 ezer új szakkifejezést alkottak meg (Tauli 1998:58).

köztársaságokban. Leginkább a presztízstervezés hiányzik. Hiába alkotják meg a szakemberek az egyes használati területek számára a szükséges szakszókincset, ha nincs igény annak használatára. Ebben nagy az értelmiség, a politikusok felelőssége, akik leginkább személyes példaadással segíthetnék elő nyelvük széleskörű alkalmazását.

5. A terminológia

Mint arról már említést tettem, az oroszországi finnugor nyelvek széleskörű használatát a szükséges szakszókincs hiánya is akadályozza. A köztársaságok terminológiai bizottságainak arra kellene törekedniük, hogy kidolgozzák a közigazgatás, a tudomány és a gazdasági élet szakszókincsét, amelynek fontosságát az észtléte is alátámasztja.³ Ez a szerteágazó tevékenység a szakemberek koncentrációját igényli. Ugyanakkor azt látjuk, hogy több finnugor köztársaságban nem is működik terminológiai bizottság, vagy létük csak formális. Terminológiai munkák, szótárak gyakran csak a szakemberek saját kezdeményezése és lelkesedése révén jönnek létre. Ivan Ivanov, a tavaly elhunyt mari nyelvész, nyelvújító szinte magányos farkasként küzdve alkotta meg több terület szakszókincsét anyanyelvén, ám két szótárát – nyelvészeti terminusok, színnevek – csak Szombathelyen lehetett megjelentetni az Uralisztikai Tanszék egyik sorozatában.

Alapvető kérdés, hogy a terminológia anyanyelvű legyen-e vagy nemzetközi. Két felfogás áll szemben egymással: a purista és az internacionalista. Mindkét felfogásnak van létjogosultsága, s mindkettő képviselhető. A purista felfogást az támogatja, hogy a nyelvi közösség öntudatát és identitását erősíti, az anyanyelv presztízst, szociális státuszát emeli az anyanyelvi eszközökkel megteremtett terminológia. Ugyanakkor azonban izolációhoz vezethet (Galinski–Cluver–Budin 1999:2212). A Szovjetunióban az 1920-30-as években lezajlott nyelvfejlesztés során a terminológiaalkotás elsődleges forrása az anyanyelv volt. Az 1990-es évektől újra megkezdődött nyelvfejlesztés, terminológiaalkotás már engedékenyebb, nagyobb teret enged a kölcsönzéseknek, illetve a hibrid – saját és idegen nyelvű elemeket tartalmazó – terminusok létrehozásának (Hauzenberg 2005:166).

Oroszország finnugor nyelveinek jövőjét meghatározza az orosz nyelvhez való viszonyuk. Az 1920-30-as éveket követően évtizedeken keresztül a terminológiaalkotás legfontosabb forrása az orosz nyelv volt. Az 1970-es években a kisebbségi nyelvekben a szakszavak 70-80%-a az oroszból származott (Lewis 1998:217).

Kedvező jelenség, hogy az utóbbi évek nyelvfejlesztése során az oroszországi finnugor nyelvekben egymáséihoz hasonló folyamatok zajlanak. Tucat szám jelennek meg új szavak, mint pl. *komi оланныс* 'törvény', *udmurt кункрезь* 'himnusz', *лулчеберет* 'kultúra', mari *шанче* 'tudomány', *музей* 'múzeum' (Cypanov 2005:25, Pusztay 2006).

Az utóbbi mintegy másfél évtizedben két különböző megoldást tapasztalunk a nyelvfejlesztésben. Az adott időszak elején mindenekelőtt nyelvjárási szavakat „terminologizáltak”, illetve nyelvemlékek szavait élesztették fel. A második szakaszban a tudatos szóalkotást részesítették előnyben, így keletkeztek olyan neologizmusok, amelyek sem a nyelvemlékekben, sem a nyelvjárásokban nem találhatók meg, pl. *komi оланныодув* 'alkotmány' (tulajdonképpen 'az élet alapja'), *оланныс* 'törvény' (tulajdonképpen az 'élet jele') és hasonlók.

Örményországban 1950-ig több mint 18.000 orvosi és 13.000 jogi szakkifejezést fogadtak el. 3) Az 1940-es években hozták létre a baskir terminológiai bizottságot, amely összeállította az első normatív szótárt, amelyben helyet kaptak a szociológia, a filozófia, a botanika, a kémia, a fizika, a nyelvészet és az orvostudomány szakszavai is (Lewis 1998:216).

³ Mati Erelt szerint az észtléte nyelvét a szovjet megszállás alatt a terminológia megléte mentette meg az eloroszosodástól (Erelt 2000:80). A permanens észtléte nyelvfejlesztés bizonyítéka, hogy 1991–2000 között mintegy 160 terminológiai szótár, szójegyzék jelent meg (Erelt 2000:81).

Mind az aktivált szavak, mind a neologizmusok az élet több területét is átfogják:
- társadalmi-politikai szféra, például udmurt *азьмурт* 'elnök', *элкун* 'köztársaság'; komi *юралысьпу* 'elnökjelölt', *эрд* 'bírótság',
- tudomány (filológia, társadalomtudományok), például mari *ой* 'mondat'; komi *кыввор* 'szókincs', *шыкуд* 'fonetika'; udmurt *нимбер* 'névutó', *кылтодон* 'nyelvtudomány',
- kultúra, oktatás, például udmurt *модос* 'tudomány', *бичет* 'versantológia'; komi *шылад* 'zene', *сикасалом* 'osztályozás'; mari *тӱвыра* 'kultúra', *савыктыш* 'könyvkiadó' stb.
(Cypanov 2005:26).

A nyelvfejlésben a tükörfordításoknak nagy szerepe van. Az orosz nyelv az oroszországi finnugor nyelvek számára természetes minta.⁴ Gyakran nemzetközi mintákat is követnek – orosz közvetítéssel. Példák a mari nyelvből:

- *вочмык* (*vočtyk*) 'eset' (Ivanov 2005:120) < *возаи* (*vozaš*) 'esni', lásd latin *casus* 'eset' (< *cadere* 'esni'), német *Fall* < *fallen*, magyar *es-et* < *es-ik*, orosz *падеж* (*padež*) 'eset' < *падать* (*pada-t'*) 'esni';
- *пералтыш* (*peraltyš*) 'hangsúly' (Ivanov 2005:157) < *пералтаи* (*peraltaš*) 'ütni', lásd orosz *ударение* (*udarenie*) 'hangsúly' < *ударить* (*udari-t'*) 'ütni' stb.

6. A Terminologia scholaris-projekt és tanulságai

Ha egy nyelv az oktatás nyelvává válik, megnő a presztízse. Oroszországban, illetve korábban a Szovjetunióban az 1960-as évektől, miután megszüntették a nemzeti iskolákat, az anyanyelv oktatásán kívül minden tantárgyat oroszul tanítanak, s ehhez mindenféle hamis ideológiákat is gyártanak (pl. a kétnyelvűség káros voltáról, továbbtanulás..., karrierépítés...).

Az anyanyelvű oktatás egyik akadályaként szolták felhozni a szükséges terminológia hiányát. Ez az érv azonban hamis, hiszen az 1960-as évekig a nemzeti iskolákban minden tantárgyat anyanyelven tanítottak, mert még az 1920-30-as években kidolgozták valamennyi tantárgy anyanyelvű szakszókincsét. Lehetséges, hogy ennek egy része elavult, továbbá megjelentek új tantárgyak is, amelyeknek nincs anyanyelvű terminológiája. Éppen ezért kezdeményezte a *Collegium Fenno-Ugricum*⁵ intézet az öt nagy oroszországi finnugor nyelven (erza, komi, mari, moksa, udmurt) 10-10 tantárgy szakszókincsének kidolgozását (nyelv, irodalom, történelem, társadalomismeret, földrajz, biológia, fizika, kémia, matematika, informatika). Az orosz Regionális fejlesztési minisztériumon keresztül az EU támogatta a projektet, amely a 2010-11-es tanévben valósult meg, s eredménye 5x10=50 terminológiai kieszótár elkészítése és kiadása. Jelenleg a terminológiai szótárak nyelvi elemzése folyik, a moksa anyag értékelése megjelenés előtt áll.

A következő lépés a megfelelő, a terminológiai szótárakra épülő anyanyelvű tankönyvek megírása, ezzel párhuzamosan az anyanyelven oktatni tud pedagógusok felkészítése. Két köztársaságban egy-két tantárgy anyanyelvű oktatását – mintegy 50 év szünet után – kísérletképpen megkezdtek. Az eredmények biztatók, a pedagógusok és a tanulók hozzáállása a beszámolókat szerint pozitív.

7. Befejezésül

Ha egy nyelv kiszorul a nyelvhasználat bizonyos területeiről, megkezdődik a nyelv eróziója, ami végső soron a nyelv részleges vagy teljes feladásához vezet. Ez a veszély önálló államiságú népek nyelvét is fenyegeti. Magyarországon bizonyos tudományterületeken

⁴ Természetesen az oroszban is vannak tükörfordítások, például a nyelvészeti terminológiában: latin *sub-iectum* > *под-лежащее* (*pod-ležščee*), *dativus* (< a *dare* 'adni' igéből) > *дательный* (*padež*) (*dat'el'nyj padež*) (< *дать* [*dat'*] 'adni') stb.

⁵ A 2008-ban alapított Collegium Fenno-Ugricum (Badacsonytomaj, Magyarország) elsősorban az oroszországi finnugor népek támogatására szánt programokat kezdeményez és valósít meg (a terminológiai projekten kívül lásd a *Bibliotheca Fenno-Ugrica* és a *LiteratUral* sorozatot; továbbá a nyári egyetemeket).

“Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”
Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

(műszaki, természettudomány, orvostudomány) a Magyar Tudományos Akadémia nem tekinti tudományos értéknek a magyar nyelven megírt munkákat. Ezeket a területeken csak az angol nyelvű publikációk számítanak tudományos teljesítménynek. Hasonló példák idézhetők más országokból, pl. Finnországból is.⁶ Észországban néhány évvel ezelőtt felmerült az a javaslat, hogy az egyetemeknek át kellene térniük az angol nyelvű képzésre.

Közismertek a jóslatok a világ nyelvi képének változásáról. Az optimista felfogás szerint századunk végére eltűnhet a nyelvek fele, a pesszimista jóslat a nyelvek 80-90%-ának eltűnésével számol. Ennek beláthatatlan következménye lehet a világ kulturális sokszínűségére, de a biodiverzitásra is. Arra, hogy ez ellen lehet-e valamit tenni, különböző válaszokat fogalmaznak meg. A liberális felfogás piaci szemléletet képvisel, s azt tartja, hogy ebbe a folyamatba nem kell beavatkozni. A nyelv azonban nem áru, nem egyszerű fogyasztási cikk, amelyet megveszünk, elfogyasztunk vagy használunk, aztán ha elfogy vagy megunjuk, újat veszünk helyette. Ugyanazt a nyelvet, ha egyszer eltűnik, nem vehetjük meg. Ha pedig helyette másikat veszünk, akkor nagy valószínűség szerint más kultúrát, és ami még súlyosabb: új identitást is kell hozzá „vásárolnunk”.

A világ nyelveinek eltűnési folyamata azonban – lévén, hogy a nyelvek túlnyomó része ún. kis nyelv – nem állítható meg, legfeljebb lassítható. Elsősorban oly módon, hogy – reálisan fölmerve a helyzetet – azokra a nyelvekre összpontosítunk, amelyek még megmenthetők.

Irodalom

- Cobarrubias, J. (1983): Ethical Issues in Status Planning. – In: Cobarrubias, J. and Fishman, J.A. (eds.): *Progress in Language Planning: International Perspectives*. The Hague: Mouton Publishers
- Суранов (2005): Цыпанов, Е.А.: Лексическое обновление в коми, удмуртском и марийском языках: общее и особенное. – In: *История, современное состояние, перспективы развития языков и культур финно-угорских народов*. Сыктывкар, 25-30.
- Erelt, Mati (2000): Eestikeelse kõrghariduse vajalikkusest. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 44-45:77-82. Tartu
- Ferguson, Charles A. (1968): Language Development. – In: J.A. Fishman, C.A. Ferguson, J. Das Gupta (eds.): *Language Problems of Developing Nations*. Wiley, New York, 27-36.
- Galinski, Christian – de V. Cluver, August D. – Budin, Gerhard (1999): Terminologieplanung und Sprachplanung. – In: Hoffmann, Lothar – Kalverkämper, Hartwig – Wiegand, Herbert Ernst (Hrg./Eds.): *Fachsprachen // Languages for Special Purposes*, 2. Halbband // Volume 2. de Gruyter, Berlin – New York, 2207-2215.
- Galinski, Christian (2004): Bericht für die UNESCO (mskr.)
- Haarmann, Harald (1998): Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani kísérlet. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest, 67-78. (Haarmann, Harald (1990): Language planning in the light of a general theory of language: a methodological framework. – *International Journal of the Sociology of Language*, 103-126.)
- Haugen, Einar (1966): Linguistics and Language Planning. – In: Bright, W.M. (ed.) *Sociolinguistics*. Mouton, The Haag, 50-71.
- Hauzenberg (2005): Хаузенберг, Ану-Резт: Иноязычное влияние – богатство или опасность для развития языка. – *Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum*, Pars II:166-167. Joschkar-Ola
- Ivanov (2005): Иванов, И.Г.: *Словарь лингвистических терминов марийского языка . Марла йьльмышанче терминологий мутер*. – *Vocabularia Terminologiae* 1, Szombathely

⁶ „Schon lange wird die finnische Sprache als gefährdet angesehen, insbesondere wegen des starken Einflusses der anglo-amerikanischen Sprache und Kultur.“ [...] „Der Gebrauch des Englischen als *lingua franca* in den Wissenschaften wird in Finnland seit einigen Jahren sogar durch administrative Maßnahmen seitens der Ministerien und der Institutionen für Forschungsförderung stimuliert. [...] ...mehrere nichthumanistische Fächer bzw. Studiengänge [verlangen] in ihren Prüfungs- und Studienordnungen Leistungen in schriftlicher (muttersprachlicher) Kommunikation überhaupt nicht mehr. Begründet wird dies mit dem Hinweis, dass – im sich internationalisierenden Finnland – kein Bedarf mehr besteht, wissenschaftliche Texte in finnischer Sprache zu verfassen – für eine wissenschaftliche Karriere müsse auf jeden Fall auf Englisch geschrieben werden.“ (Järvi–Kallio–Schröder 1999:1583)

“Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II”

Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

- Järvi, Outi – Kallio, Mika – Schröder, Hartmut (1999): Die finnischen Fachsprachen im 20. Jahrhundert und ihre Erforschung: eine Übersicht. – In: Hoffmann, Lothar – Kalverkämper, Hartwig – Wiegand, Herbert Ernst (Hrg./Eds.): *Fachsprachen // Languages for Special Purposes*, 2. Halbband // Volume 2. de Gruyter, Berlin – New York, 1579-1585.
- Leontiev, A.A. (1994): Linguistic human rights and educational policy in Russia. – In: Phillipson, Robert – Rannut, Mart – Skutnabb-Kangas, Tove (eds.): *Linguistic Human Rights. Overcoming Linguistic Discrimination*. Contribution to the Sociology of Language 67:63-70. Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- Lewis, Glyn (1998): A nyelvi tervezés kivitelezése a Szovjetunióban. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas, Budapest, 209-223. (Implementation of Language Planning in the Soviet Union. – In: J. Cobarrubias, J.A. Fishman (eds.): *Progress in Language Planning*. Mouton, 1983, 309-325.)
- Neustupny, J.V. (1970): Basic Types of Treatment of Language Problems. *Linguistic Communications* 1:77-100.
- Pusztay, János (2002): Nyelvi tervezés a kis finnugor (uráli) népeknél. – In: Gadányi Károly & Pusztay János (Hrg.): *Közép-Európa: egység és sokszínűség*. A Nyelvek Európai Éve 2001 zárókonferenciájának előadásai. Szombathely, 246-251.
- Pusztay, János (2006): *Nyelvével hal a nemzet*. A Magyarisztudomány Könyvtára XXVIII, Teleki Alapítvány, Budapest
- Rannut et al. (2003): Rannut, Mart – Rannut, Ülle – Verschik, Anna: *Keel – võim – ühiskond*. Tallinn
- Saarinen, Sirkka (2000): Language and culture of the Uralic peoples. – *Finno-Ugrian Bulletin* (18), 2002/2:63-64. Joschkar-Ola
- Szépe, György (1997): Language policy and language rights. – In: *Die sprachliche Situation bei den uralischen Völkern*. Specimina SibiricaXII:7-24, Savariae/Szombathely
- Tauli, Valter (1998): A nyelvi tervezés elmélete. – In: Tolcsvai Nagy Gábor (Hrg.): *Nyelvi tervezés*. Universitas Kiadó, Budapest, 51-66. (Im Original: Tauli, Valter: The Theory of Language Planning. – In: J.A. Fishman (ed.): *Advances in Language Planning*. Mouton, The Haag, 1974, 49-67.
- Wardhaugh, R. (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest
- Wodak, Ruth (2003): Auf der Suche nach europäischen Identitäten: Homogene und/oder multiple sprachliche Identitäten? – In: De Cillia, Rudolph – Krumm, Hans-Jürgen – Wodak, Ruth (Hrg.) (2003), 125-134.